

7. Синица І. Е. О такте и мастерстве. – Киев, 1976. – С. 20.
8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя: Навч. посіб. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.
9. Смагло Н. С. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2002. – № 3. – С. 32-35.
10. Теорія і практика особистісно-орієнтованого освіти: Матеріали “круглого столу” // Педагогіка. – 1996. – № 5.
11. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2 т. – Т 1. – М., 1985.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ “ПЕРШОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕАТРУ ДЛЯ ДІТЕЙ”: АНАЛІЗ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ 1920-1927 рр.

Дергач М. А.,

Запорізький державний університет

Анотація. У статті висвітлюється процес створення і становлення першого в Україні театру для дітей. У 20-ті роки ХХ століття експериментальним шляхом виявлявся педагогічний вплив театру на дитячу аудиторію. Отримані дані визначили ключові напрямки педагогічної роботи театрів у подальші роки.

Аннотация. Дергач М. А. Педагогическая деятельность “Первого государственного театра для детей “Сказка””: анализ архивных материалов 1920-1927 гг. В статье освещаются процессы создания и становления первого в Украине театра для детей. В 20-х годах ХХ столетия экспериментальным путем определяли педагогическое влияние театра на детскую аудиторию. Полученные результаты легли в основу магистральных направлений педагогической работы театров юных зрителей.

Annotation. Dergach M. A. Pedagogical activity of “The First State Theatre for Children “Fairy-tale””: analysis of archives materials 1920-1927. The process of the creation and developing of the first theatre for children in Ukraine is revealed in the report. Pedagogical influence of the theatre on children revealed in 20-th years of the ХХ the century. The recovered facts determined key-directions of pedagogical work of the theatres in the following years.

Постановка проблеми. Театр, театральне мистецтво завжди використовувалися людством не тільки як розвага, а і як засіб формування світогляду, громадянської позиції, почуттів, естетичних смаків та цінностей [1]. Тому в педагогічних роздумах початку ХХ століття досить часто натрапляємо на характеристику театру як “розумної розваги”.

Особливий вплив має театр на дитину. За часів царату вистави для дітей найчастіше організовувалися у дні новорічних свят. Збереглися

факти про влаштування в цей період вистав професійними театрами для учнів за п'єсами включеними до шкільної програми. Уперше спеціальні театри для дітей, які отримали назву театрів юного глядача, були створені на початку ХХ століття. Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історію їх організації, специфіку акторської та режисерської роботи, досвід спільної роботи ТЮГів зі школами, проблеми вивчення психології дитячого сприймання вистави й підготовки дітей до цього процесу досліджували І. Л. Любинський, Ю.І. Рубіна, Н. М. Шевельова, Г. Я. Михайлова, А. М. Дотлібова та інші. Однак усі розвідки проводилися ще за радянських часів без визначення особливостей того чи того регіону. Історія становлення ТЮГів в Україні майже не досліджена, тому вважаємо за необхідне розглянути перший в Україні досвід організації театру для дітей, зокрема реалізацію колективом театру педагогічних завдань.

Отримані результати. Значних монографічних видань із розгляданого питання, на жаль, немає тому головним джерелом слугування архівні матеріали, котрі зберігаються у Центральному Державному архіву Вищих Органів Влади та Управління України. Треба зазначити, що ці документи оброблені архівістами недостатньо: здебільшого неповні, не зібрані в окремі підрозділи, несистематизовані; відтак погодимося з можливими достовірними уточненнями читачів і колег. Архівні розвідки дозволили отримати цікаві дані, які дали можливість встановити час створення першого в Україні (м. Харків) державного театру для дітей, його офіційну назву, завдання в системі виховання дітей, досить складний шлях становлення тощо.

Одне з перших повідомлень про існування в м. Харкові театру для дітей трапляється в архівних матеріалах, датованих початком січня 1922 року. Саме з цього часу питання про функціонування театру, котрий мав назву “Перший державний театр для дітей “Казка”, періодично розглядаються Народним Комісаріатом Просвіти (далі – НКП) Української республіки. У 1925 році в країні відзначали п'яту річницю роботи Харківського театру для дітей. Це дає нам підстави стверджувати, що театр був заснований у 1920 році. З інших документів з'ясовується таке: спочатку театр підпорядковувався Головному управлінню політично-просвітньої роботи (далі – ГПП) КНП України, а

з 10 березня 1922 року – науково-педагогічному відділові Головного управління соціального виховання (далі – ГСВ). На той час відділ складався з трьох підвідділів: 1) редакційно-видавничого; 2) підготовки робітників; 3) дослідно-показових закладів (пізніше в документах він фіксується під назвою “досвідна станція” при Науково-педагогічному комітеті). Театр для дітей разом з комісаріатською трудовою школою ім. Б. Грінченка та дитячим будинком ім. Т. Шевченка входив саме до останнього підвідділу. В подальшому таке поєднання стане дуже важливим і корисним для вирішення театром завдань експериментально-дослідного й педагогічного напрямку.

На березень 1922 р. театр та його художню раду очолював Пономарьов. Через деякий час керівником театру була Златковська, яку 15 жовтня, у зв'язку з мобілізацією для роботи на селі, звільнили, а до виконання обов'язків керівника театру вступила Городиська. Саме під її керівництвом у театрі розгортається досить цікава художня, педагогічна та дослідна робота.

Одразу ж після створення театру – для дітей було наголошено, що він повинен мати “експериментально-синтетичний характер”, проте реалізувати таке вдалося не одразу [2]. Про цей період голова ГСВ Менжинська повідомляє: “театр “Казка” існує вже другий рік, постановки здійснюються не часто, у зв'язку з відсутністю коштів, тому актори працюють не регулярно...” [3]. З березня по жовтень 1922 р. працівники театру вирішували передусім організаційні, фінансові та художньо-виробничі проблеми. Іноді порушувалися педагогічні питання: у липні розробляли план роботи художньої ради щодо “зв'язку театру з дітьми”, у вересні – анкету дослідження дитячих закладів щодо постановки художнього виховання дітей, у цей же час запросили на роботу інструктора по дитячому театру й провели обстеження дитячих закладів. Усі ці заходи вирішували завдання, що їх поставив перед собою колектив театру та керівництво ГСВ:

- надати розумну художньо-виховну розвагу дітям шкіл та дитячих будинків м. Харкова;

- виявити дитячу творчість шляхом постановки вистав силами дітей та об'єднати в цьому ж театрі;

- вивчити специфіку дитячого сприймання театральних вистав (при цьому підкреслювалося, що театр у такому аспекті може охопити значну кількість дітей та отримати "масовий досвід").

У документах кінця 1922 року знаходимо інформацію про наміри закрити в м. Харкові театр для дітей. Однак після всебічного обговорення Головоцвих дійшов висновку, що закривати театр не можна. По-перше, театр має певні вистави й матеріальні цінності. По-друге, навколо театру, особливо з поживленням дитячого руху, дитячою зорганізованою активністю, можна розгорнути цікаву та змістовну роботу як для дітей, так і для проведення наукових досліджень. Ці наміри були реалізовані в подальші роки.

1923 рік для театру "Казка" видався повним змін, художніх і педагогічних досягнень. Знову постало питання про передачу театру в підпорядкування ГПП. Згідно зі ст. ст. 729 та 730 Кодексу Законів про Освіту України, всі театри повинні були перебувати у виключному підпорядкуванні цьому відділові КНП та його місцевим органам. Такий стан речей порушував кодекс і руйнував загальну систему управління театрами. Тому ГПП звернулося до Колегії НКП з проханням повернути театр з усім майном, а для ГСВ встановити умови тимчасового надання будівлі та інвентарю для організації й проведення роботи театру для дітей. Між двома відділами НКП виникло протистояння. ГСВ наполягало на тому, що дитячий театр не повинен підпорядковуватися Главку, який не має жодного стосунку до дітей; звертав увагу Колегії на те, що в приміщенні театру працює дитяча бібліотека, дитячий клуб і проводяться конференції з дитячого руху, тобто театр для дітей поступово перетворюється на центр дитячої творчості, заклад позашкільної роботи з дітьми.

Після тривалого листування та звернення Городиської до Луначарського щодо передачі театру під управління ГПП було прийнято рішення про шефство Відділу мистецтв ГПП над театром для дітей Досвідної станції Наукпедкому ГСВ [5]. За умовами цього шефства Відділ мистецтв ГПП вирішував питання ідеологічного, адміністративно-господарчого й художнього нагляду за роботою театру, педагогічні питання не ставилися [6]. Проблема, що виникла навколо театру, мала об'єктивний характер: керівництво й досвідчені

педагоги розглядали театр “не як дисципліну самодостатню. Крім художніх досягнень, театр – це знаряддя класової боротьби... Коли він буде в руках політичних, то буде знаряддям класового виховання”. Саме ці підходи пізніше підштовхнули до задуму поєднати театр з організацією дитячого руху “Юний Спартаківець” з “одночасною працею ГСВ, аби театр був не просто театром, а знаряддям політичного виховання” [8]. Але нерозробленість умов цього об’єднанням, загроза звуження його функцій до суто агітаційних, необхідність, на вимогу часу, проведення експериментальних пошуків механізмів усебічного впливу театру на процес виховання дітей та молоді запобігли здійсненню цих намірів.

Окрім організаційних та фінансових труднощів, у театрі “Казка” існували проблеми суто художнього характеру: відсутність репертуару, досвіду роботи, кваліфікованих акторів, котрі б працювали для дитячої аудиторії, тощо. До того ж, у колах українських педагогів, які розробляли питання художньо-естетичного виховання та освіти, розгорнулася дискусія про те, який саме потрібен театр: той, де грають самі діти, чи той, у якому грають професійні актори для дітей?

Усе це значно ускладнювало існування театру, однак художня та педагогічна робота поступово поживлялася й приносила вагомі результати. Важливим у цьому аспекті було те, що, за положенням, театр для дітей був експериментальним художньо-педагогічним закладом, котрий у своїй роботі керувався ідейно-педагогічними завданнями Нукпедкому ГСВ. Тобто проводив практичну перевірку та апробацію ідейно-педагогічних завдань Нукпедкому України під керівництвом і наглядом науковців-педагогів Досвідної станції. У практичній роботі театр виконував завдання художнього характеру, проводячи “пошук прийомів драматизації доступних для дітей сюжетів”, та педагогічного, оскільки “засоби театрального мистецтва сприяють укоріненню серед дітей нової ідеї про перебудову суспільства на комуністичних засадах” [9].

Реалізація цих завдань проводилася в різних напрямках. По-перше, це художньо-виробнича робота театру: розробка дитячого театрального репертуару; відстеження тогочасних театральних течій і напрямків сценічної роботи; постановка вистав для дітей, що створені

професійними акторами. По-друге, підтримка творчих поривань самих дітей. По-третє, пропагування театрального мистецтва серед учнівської молоді, тобто та робота, яка у 60-70-х роках отримує назву “виховання театрального глядача”. По-четверте, проведення досліджень, спрямованих на виявлення психолого-педагогічної специфіки дитини-глядача. У контексті статті нас цікавить саме педагогічний доробок театру.

З довідки від 10.04.1923 р. (дата приблизна) керівника театру Городиської про роботу дитячого театру дізнаємося, що театр встановив зв'язки з педагогами трудової школи ім. Б. Грінченка, дитячим будинком ім. Артема, з педагогічною радою союзу “Пищевкус” [10]. За допомогою робітників театру в цей час були здійснені п'ять постановок дітьми дитячого будинку ім. Т. Шевченка та трудової школи ім. Б. Грінченка, проведено концерти, присвячені пам'яті Шевченка та святкуванню пролетарських дат (Українська школа № 18 м. Харкова). Крім того, театр видавав дитячим закладам матеріали (тексти п'єс, підбір костюмів, бутафорії і т. п.) до восьми вистав, що створювалися учнями у самих дитячих установах.

Дітям досвідних закладів, що перебували в підпорядкуванні ГСВ, після переглянутих вистав пропонувалося в будь-якій формі втілити свої враження. Усі ці роботи (дитячі малюнки, макети, листи) працівники педагогічної частини театру збирали й досліджували.

Восени 1923 р. театр отримав будинок, який знаходився біля театру, а з квітня 1923 р. відкрив у ньому дитячу бібліотеку, дитячий клуб та невеликий музей дитячої творчості, пов'язаної з роботою театру. В музеї та клубі працювали викладачі досвідних установ Соцвиху. Починаючи з лютого 1923 р., у глядацькій залі під час вистави курсанти факультету соціального виховання проводили педагогічну роботу, котра полягала в організації дисципліни дітей, роз'ясненні незрозумілих епізодів вистави, спостереженні за реакцією дітей під час вистави.

По закінченні вистави худрада театру з метою встановлення художньо-педагогічних контактів кілька разів проводила засідання з керівниками дитячих закладів. Шляхом доповідей, диспутів, конференцій (дві за 1923 р.) проводилося ознайомлення педагогічних та громадських кіл з досягненнями театру для дітей. Підсумком

педагогічної діяльності театру став виступ представників “Першого державного театру для дітей “Казка”” про напрямки та зміст роботи з дитячою аудиторією в театрі для дітей, що пролунав “на всій території СРСР та України”.

У цей же час Городиська згадує про те, що хударда провела роботу з розробки театральної анкети для дітей, котра мала об'єктивно висвітлити вплив вистави на дітей, їх враження, почуття тощо. Однак інформацію про використання такої анкети знаходимо лише в документах, датованих 1926 роком.

У січні 1924 року Городиська за власним бажанням звільняється з посади керівника “Першого державного театру для дітей”. Про те, що вона знов очолює театр, дізнаємося зі звіту за 1927 рік [12].

У цей період при досвідній станції ГСВ організовується художньо-театральна комісія, завданням котрої є: – ідеологічне керування в галузі дитячого театального мистецтва; – визначення ролі та значення драматичного інстинкту дітей; – виявлення місця дитячого театру як театру для дітей; – організація дитячого театру як фактора класового виховання; – розробка форм обліку дитячого сприймання вистави; – створення й розробка питань, що стосуються дитячого репертуару з класовим змістом; – створення репертуарних списків за віком глядачів і подання їх для опублікування у Вищій Репертуарній Раді. Усі ці завдання вирішувалися в 4-х головних напрямках: 1) художньо-виробничому; 2) художньо-експериментальному; 3) педагогічному; 4) керівництві театальною роботою міських шкіл. Розглянемо, як у кожному з цих напрямків реалізовувалися педагогічні аспекти.

Художньо-виробничий напрямок. Головним в організації роботи театру була орієнтація на широкі маси організованого дитинства (школи, піонерські загони, колективи дитячих будинків тощо). Цим обумовлювався добір репертуару, його трактування, методи театального вирішення та специфіка роботи театру з освітньо-виховними закладами.

Перший державний театр для дітей у 1927 році обслуговував 65 шкіл м. Харкова з загальною кількістю дітей до 30.000. Щотижня театр відвідували понад 3.000 дітей, а за сезон – близько 80.000 дітей, не рахуючи платних глядачів.

Щорічно навесні театр показував вистави для дітей інших округів. Так, у сезон 23/24 років театр виїздив на місяць у Донбас (Сталіне), де його вистави відвідало близько 30.000 дітей заводських шкіл Сталінського округу. В сезон 1924/25 років на 1,5 місяці виїздив у Дніпропетровськ і Каменське. У 1926/27 році у зв'язку з відсутністю кредитів на виїзд, з кінця квітня театр обслуговував Харківську екскурсійну базу (щоденно від 3-5 екскурсій з сільських шкіл). На червень 1927 р. театр відвідали учні 106 сільських шкіл.

На цей період репертуар театру вже поділено на 2 групи: для дітей молодшого і старшого віку. Оскільки сприймання дітьми вистави впливає в основному зі змісту, то науковці того часу вважали, що потрібен уважний добір п'єс. Відтак репертуар театру для дітей "повинен, насамперед, задовольняти вимогам класового виховання: найперше місце мусять посідати п'єси, що витримано трактують проблеми сучасності та загальні питання соціального значення". Для молодшого віку пропонувалося звузити вимоги до репертуару, "задовольняючись наявністю здорової та простої тенденції й радісним бадьорим тоном вистави" [13]. Для старшого віку, з метою ознайомлення та оволодіння культурою минулого, на думку педвідділу театру, до афіші необхідно вводити класичний репертуар (європейський, український, російський) найбільш яскравого соціального значення. Але в цей час вважають, що не досить поставити класичний репертуар: необхідно створити всі умови, аби цей матеріал був максимально використаний і засвоєний юним глядачем. Наголошуючи на цьому, педагоги виходять з думки про те, що художній образ може стати зброєю людської думки лише тоді, коли цілком викрити його соціальне значення. До того ж, дітей необхідно ознайомити з "соціально-економічною базою", на якій утворилися й набули розвитку відображені у п'єсі явища.

Тому при опрацюванні вистави театр намагався якнайповніше охарактеризувати відображену епоху, підкреслити соціально-історичне значення постатей і виявити особливості автора як представника літературної школи. При цьому художня робота в театрі найміцніше пов'язувалася зі школою. У школу переносилася вся підготовча робота, до змісту котрої входило знайомство з драматургом, текстом п'єси, відображеною епохою, соціальними угрупованнями й персонажами.

Підготовча робота проводилася за планом, опрацьованим театром, що розсилався школам перед кожною класичною прем'єрою. Цей план заслуховували та ухвалювали конференцією завідуючих школами м. Харкова. Слід відзначити, що подібна спроба організації й виховання юних глядачів у 1926 – 1927 рр. в СРСР була першою і блискуче виправдала себе на практиці: “попереднє знайомство з матеріалом дозволяє дитині легко орієнтуватися у виставі, що тільки посилює сприймання п'єси”. У школах усю роботу проводили здебільшого педагоги-суспільствознавці.

У формально-художній ділянці театр зробив велику роботу в напрямі підбору найцікавіших прийомів сучасного театру для дорослих і використання їх у виставах для глядачів-дітей. Педагогічні аспекти роботи ґрунтувалися на положенні про те, що “театр для дітей повинен розбудовуватись як театр соціально-виховного значення”. Відтак вистави створювались із забезпеченням для глядачів максимальної доступності сюжету, задуму та прийомів акторської гри.

Педагогічну роботу в театрі “Казка” м. Харкова проводила спеціалізована група педагогів, яка складалася з 4-х осіб і розпочала свою діяльність з сезону 1924-1925 років. У майбутньому цей підрозділ театру отримав назву “педагогічна частина”. Працювала педрада театру в 3-х напрямках:

1. Безпосереднє обслуговування глядача.

2. Науково-дослідна робота.

3. Керівництво театральною роботою в школі. Обслуговування глядача полягало в такому:

а) зв'язок зі школами, розподіл нарядів на відвідування театру, збирання по школах матеріалів, що стосуються проглянутих п'єс. Педколектив виробляв план завчасної підготовки вистав, добирав і систематизував матеріал, яким користувалися педагоги шкіл; організовував до кожної вистави невеликі ілюстративні виставки, що характеризували епоху й побут, відображений у виставі;

б) обслуговування глядачів у залі та фойє, скероване на виховання культурного глядача. Перед виставою представники педради театру зі сцени обговорювали з дітьми норми поведінки в залі; повідомляли про порядок одержання й заповнення аркушів вражень; розсаджували дітей

на глядацькі місця; в антракті проводили з дітьми розмови, відповідали на запитання, давали пояснення до вистави тощо;

в) *робота з делегатськими зібраннями*. При театрові працювали делегатські зібрання молодшого і старшого концентрів (рівні шкільної освіти), членами котрих були представники від учнів шкіл Соцвиху. Модус представництва: 1 педагог на 100 дітей для старшого концентру і 1 на 300 – для молодшого.

Делегатські зібрання були живим зв'язком театру зі школою. Порядок денний делегатських зібрань містив питання щодо проведення організаційних зборів, обговорення переглянутих вистав, доповіді про різні театральні течії, проведення екскурсій театром для дітей, випуск газет і листівок про роботу театру.

Науково-дослідна робота проводилася в напрямку вивчення впливу вистави на глядачів. Застосовувалися такі методи: 1) анкетування (себе не виправдало, тому від нього відмовилися); 2) вільний запис поза театром; 3) об'єктивний запис реакції залу безпосередньо під час вистави; 4) вільний запис дітей у самому театрі після закінчення вистави. Останні два методи педколектив у роботі активно використовував.

Керівництво театральною роботою в школі. Участь театру в роботі шкільних драматичних гуртків почалася восени 1926 року. При цьому театр вів роботу в двох напрямках: а) допомагав гурткам; б) координував роботу керівників шкільних гуртків.

У першому напрямку театр постачав школам п'єси зі своєї театральної бібліотеки й допомагав при підборі матеріалів для дитячих вистав; в окремих випадках допомагав костюмами для шкільних вистав; у першотравневій компанії (1927 р.) закупив зразки драматичної літератури, прорецензував і систематизував п'єси та інсценізації, якими скористалися біля 20-ти керівників шкільних драмгуртків.

У другому напрямку театр провів три конференції з керівниками драмгуртків щодо принципів і методів шкільної драматичної роботи. На конференціях порушувалися такі питання: 1) практика театральної роботи в школі; 2) розгляд та обговорення робочого плану драмгуртків шкіл № 10, № 7 м. Харкова; 3) план підготовки першотравневого святкування у школі № 2 м. Харкова; 4) революційні свята у школах.

Крім конференцій, театр провів “обслідування” шевченківських свят у школах Соцвиху, аби на конкретному матеріалі виявити умови й напрямки роботи в цьому аспекті. Результати цього обстеження були обговорені при театрі на конференції керівників драмгуртків та черговій конференції завідувачами шкіл при Окрсоцвихові м. Харкова. Крім цього, театр намагався організувати консультаційний пункт, який мав працювати 2 рази на тиждень і надавати керівникам шкільних драмгуртків допомогу у вирішенні всіх “принципових і формально-художніх питаннях, які виникають при роботі з дітьми у школі”. Передбачалося, що працівниками цього консультпункту будуть “робітники театру по художній лінії” та групи найдосвідченіших керівників шкільних драмгуртків. Через перевантаження працівників робота консультації так і не розпочалася. Проте набутий театром педагогічний досвід “примусів Окрсоцвих визнати правильною художню пропозицію театру в питанні шкільних драмгуртків”.

Висновки. Підсумовуючи проаналізований архівний матеріал, маємо визнати, що виробнича діяльність першого в Україні театру для дітей підпорядковувалася насамперед ідеям виховання дитини. Безперечно, вона мала ідеологічну спрямованість, але поряд з вирішенням питань комуністичного, “класового” виховання дітей розроблявся цілий пласт інших педагогічних проблем: форми, методи, технології формування дітей через театр і театральну діяльність. Результати цих пошуків стали концептуальною основою роботи театрів юних глядачів і потребують подальшого дослідження й наукового осмислення.

Література

1. Виписки з протоколу № 3 Засідання Колегії Відділу мистецтв ГПП від 31.07.1923р. – ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.3, Спр.868, Ч. II, Арк..235.
2. Дергач М. А. Театральне мистецтво як засіб виховання особистості: історичний аспект // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Випуск 35. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С.329-333.
3. Довідка про дитячий театр. – ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.3, Спр.862, Арк..23-23 зв.
4. Інформація про Центральну досвідну станцію Головоцвосо НКП УРСР для видання “Путь просвещения”. – ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.2, Спр.1624, Арк..44.
5. Інформація про “Перший державний театр для дітей”. – ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.3 Спр.897, Арк..36
6. Звіт про роботу 1-го державного театру для дітей – ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.5., Спр.713., Арк..7-18.
7. Протокол № 22 засідання Наукпедкому від 16.01.1923 р. Доповідь Городиської про роботу театру для дітей. – ЦДАВОВіУ, Ф.166, Оп.3, Спр.900, Арк..28.